

XORIJIY ISLOM BANKI MISOLIDA O'ZBEKISTONDA ISLOM BANKINI RIVOJLANTIRISH

Tashmatova Nozima

Annotatsiya: Maqola dunyo bo'yicha eng barqaror va yangi hisoblangan islom bankchiligining mamlakatimizga olib kirilishi va iqtisodiyotga ta'sir qilishi haqida. Bunda islom bankchiligi haqida umumiy ma'lumotlar berilib, Al Rajhi islom banki misolida mamlakatimizga olib kirilishi mumkin bo'lgan bank faoliyati haqida tavsiflar beriladi.

Tayanch iboralar: islom moliyasi, islom banki, mudoraba, vadia, mushoraka, ijara.

Annotation: The article is about the introduction of Islamic banking, considered the most stable and new in the world, to our country and its impact on the economy. In this, general information about Islamic banking is provided, as well as descriptions of banking activities that can be brought to our country on the example of Al Rajhi Islamic Bank.

Key words: Islamic finance, Islamic banking, mudarabah, wadia, musharakah, rent.

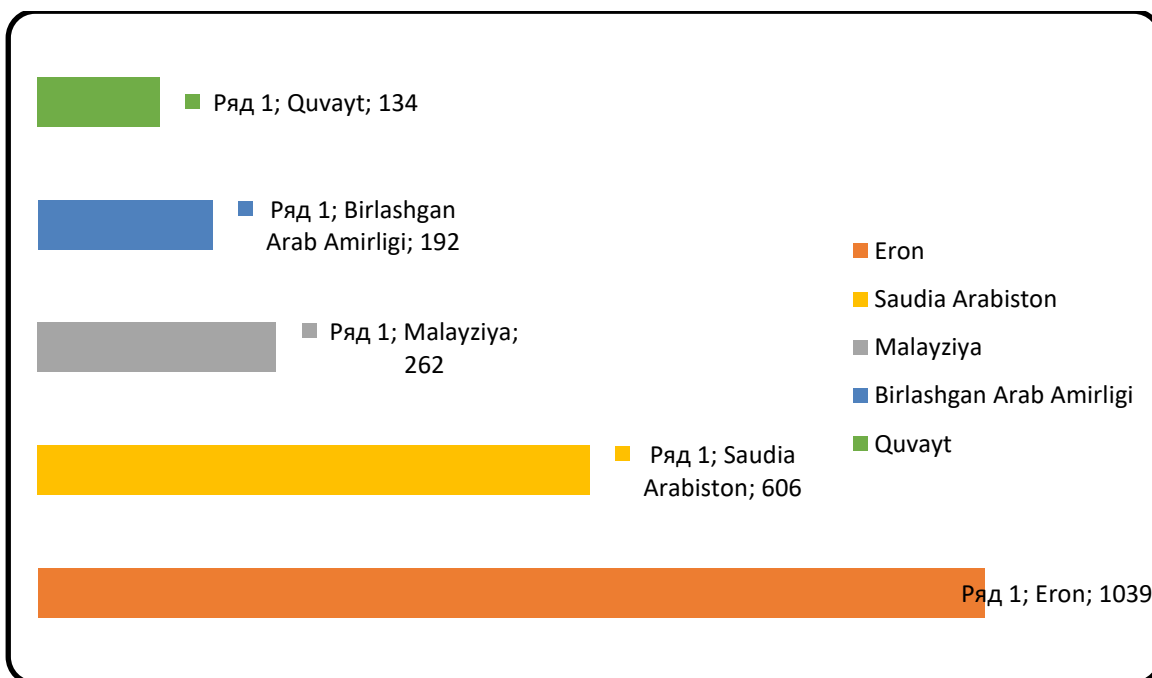
KIRISH

Islom moliyasi dunyo bo'yicha barqaror o'sib borayotgan yo'nalish bo'lib o'z ichiga: islom bankchiliga, islom qimmatli qog'ozlari(suquq), islom sug'urtasi (takafful), islom fondlari va boshqa islomiy moliya institutlarni o'z ichiga oladi. Islom bankchiligi eng rivojlangan islom moliyasi segmenti hisoblanib, O'rta Sharq va Shimoliy Afrika mamlakatlarida yaxshi rivojlangan. Saudi Arabistonning "Al-Rajhi" Islom banki dunyo bo'yicha eng yaxshi rivojlangan va capital aylanmasi katta bo'lgan bank bo'lib, quyida aynan shu bank misolida mamlakatimiz islom bankchiligini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi.

Nafaqat musulmon bo'lgan davlatlar, balki musulmon bo'lmagan davlatlar (Buyuk Britaniya, Italiya) da ham rivojlanib iqtisodiyotga sezilarli darajada ijobiy ta'sir qilmoqda. Bundan tashqari, O'zbekiston, Qozog'iston kabi iqtisodiyoti rivojlanayotgan mamlakatlarda islom moliyasi, islom bankchiligini rivojlantirish, moliyaviy risklilik darajasi past bo'lganligi uchun yaxshi hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Shariat qonun qoidalariga asosan o'z faoliyatini olib boruvchi islom moliyasi, moliyaviy risklarni to'g'ri taqsimlanishi va adolatli ulush tengligiga asoslanganligi uchun eng kam risklilikka ega moliya hisoblanadi. Buning asosiy sababi musulmonarning muqaddas kitobi bo'lmish "Qur'on" da Niso surasining 29-oyatida: "Ey iymon keltirganlar! Bir-birlaringizning mollaringizni botil yo'l bilan yemang. Magar, o'zaro rozilik ila tijorat bo'lsa, mayli."¹ keltirilgan. Global islom moliya bozori 3,98 trillion A.Q.Sh.dollariga teng bo'lgan 2022-yil, 2027-yilga borib esa, 5,6 trillion A.Q.Sh. dollariga teng deb taxmin qilingan. O'tgan asrda hali yaxshi rivojlanmagan islom moliyasi oxirgi 10 yil ichida qasholikni kamytirish, mamlakat yashash farovonligini oshirish, iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir qildi. Foyda va zararni to'g'ri taqsimlashnishi orqali xatto 2008-yil global iqtisodiy inqirozda va COVID-19 pandemiyasi davrida deyarli zararsiz o'tti. Aynan shu sabab ham ko'plab musulmon bo'lmagan mamlakatlar ham islom moliyasiga o'z qiziqishini uyg'otti. Hozirda 136 ta davlatda 1 679 ta islom moliya institutlari mavjud bo'lib, dunyo bo'yicha islom moliya kapitali 17% ga 2021-yildan 2022-yilga nisbatan oshgan. Yetakchi mamlkatlar bo'lib, Malayziya, Saudia Arabistoni, Eron kiradi. Quyida berilgan rasm orqali islom moliyasidagi kapitalning mamlkatlar kesimidagi ulushini ko'rsak bo'ladi. (1-rasm)

¹ "Tafsiri Hilol" Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf.

1-rasm. Islom moliyasidagi kapitalning mamlakatlar kesimidagi ulushi (2022 milliard A.Q.Sh. dollarda)²

Yuqoridagi jadvaldan shuni ko'rsak bo'ladiki, islom moliyasining deyarlik 4 dan 1 qism kapitali Eron davlatiga tegishlik bo'lib, Saudiya Arabiston, Malayziya ikkinchi va uchinchi o'rinda (606 va 262 milliard A.Q.Sh. dollari).

Sektorlar bo'yicha islom moliyasi 5 ga bo'linadi:

- Islom banki;
- Islom sug'urtasi (takafful);
- Islom qimmatli qog'ozlari (suquq);
- Islom fondlari;
- Boshqa islom moliya institutarini o'z ichiga oladi.

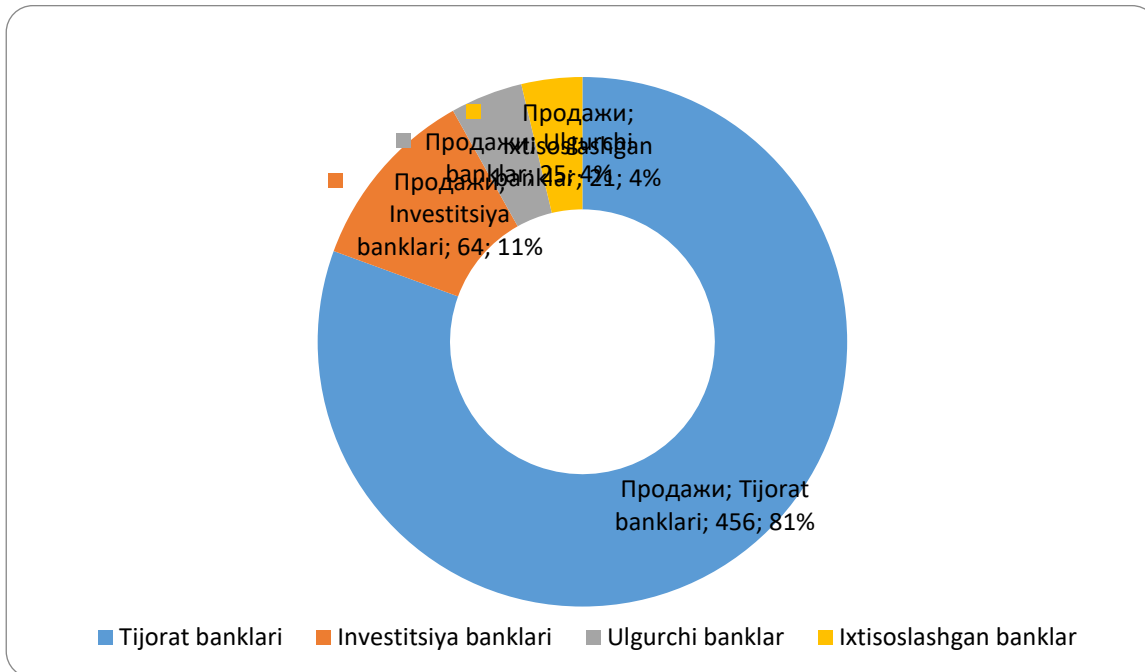
Islom bankchiligi islom moliyasida eng ko'p qo'llaniladigan va eng katta kapital aylanmaga ega sektor hisoblanadi. Islom bankchiligining qisqacha bayoni shundaki, u shariat qonun qoidalariga asoslangan bank faoliyat. Islom bankchiligida foyda va zarar adolatli taqsimlanadi va foiz stavkasi bo'yicha kreditlar ajratmaydi va omonatga pul qabul qilmaydi. Aynan shular ananaviy banklardan asosiy farqlari hisoblanadi. Ananaviy bank tomonidan berilgan pul qaytarilinayotganida albatta ma'lum bir miqdorda foiz stavkasi bilan qaytarilinadi. Bu esa ribo hisoblanib, musulmonlarning muqaddas kitobi "Qur'on"da bir necha joyda kelib, qattiq taqiqlangan hisoblanadi. Masalan,

- Baqara surasi, 278-oyat: "Ey, iymon keltirganlar! Mo'min bo'lsangiz, Allohga taqvo qiling va riboning sarqitini ham tark qiling!"
- Niso surasi, 130-oyat: "Ey, iymon keltirganlar! Riboni bir necha barobar qilib yemang. Allohga taqvo qiling, shoyadki, najot topsangiz."
- Rum surasi, 39-oyat: "Odamlar mollari ichida ziyoda bo'lsin deb ribo uchun bergan molingiz Alloh huzurida ziyoda bo'lmas. Allohning yuzini ko'zlab bergan zakotingiz esa, bas, ana o'shalar bir necha barobar qilib oluvchilardir."

Dunyo bo'yicha umumiy kapital islom bankchiligida 2,765 trillion dollarga teng bo'lib, islom moliyasining 70% ni tashkil etadi va 566 ta islom moliya banklariga ega. Quyida 2-ramda 4 xil islom banklari ko'rsatilgan. Son jihatdan eng ko'p tijorat banki hisoblanib, 456 taga 2022-yil yetibdi. Islomiy investitsiya banki esa, 64 ta bo'lib,

² Islomiy moliyani rivojlantirish hisoboti 2022. (Islamic Finance Development Report 2022)

ulgurchi va ixtisoslashgan banklarning soni deyarlik bir xil 25 va 21 tadan to'g'ri kelayapti.

Islom tijorat banklari asosan aholi bilan ishlagani uchun son jihatdan ko'pdir. Bundan tashqari tijorat banklriga bo'lgan talab ham naafaqat musulmonlarni balki musulmon bo'lmaganlarni ham hozirda qiziqtirib qo'ygan. Buning asosiy sababi, Islom bankchiligining barcha xizmatlari shariat qonun qoidalariga asosan ish tutushidadir va foyda va zararni ham bank ham mijoz teng taqsimlashidadir. Quyida islom bankida foydalaniladigan asosiy xizmatlarini keltirib o'taman.

1. Mudoraba – sherikchilikning o'ziga xos bir turi bo'lib, bunda bir tomon mablag' (sarmoya) beradi, ikkinchi taraf sherikchilik doirasidagi biznesni (ya'ni korxonaga yoki tadbirkorlik loyihasini) boshqaradi. Malbag' bergan «robbul mol» deyiladi (arabchadan mol/mulk/mablag' egasi yoki sarmoyador deb tarjima qilish mumkin), loyihani boshqaruvchi esa «mudorib» deyiladi.³
2. Mushoraka- “Mushorakar” atamasi “shirkat” o'zagidan olingan. “Shirkat” atamasi islom huquqshunosligida keng qo'llaniladi va uning ma'nosi ham “mushoraka”ga qaraganda kengroq.⁴ Mushoraka- bir va undan ortiq tomonlar foyda olish maqsadida birlashishi. Bunda foyda va zarar tomonlar kelishuviga qarab, ulush qo'shilganligiga qarab yoki shartnomada teng taqsimlanganligiga qarab bo'linadi.

³ <https://islommoliyasi.uz/uz/mudoraba-kirish/>

⁴ <https://islommoliyasi.uz/uz/mushoraka-tushunchasi/>

3. Ijara - bu ijaraga beruvchi (muajjir) jismoniy mulk yoki mulkni ijaraga oluvchiga (musta'jir) ijaraga beradigan shartnoma bo'lib, u mulkka egalik qilish bilan bog'liq imtiyozlarni oldindan belgilangan ijara haqini (ujra) to'lash evaziga ma'lum muddatga oladi. Bu muddat ijara davri deb ataladi.
4. Vadia-bir shaxs tomonidan islom bankiga pul mablag'lari yoki aktivlarini qo'yishga ishora qiladi. Ushbu kelishuvda omonatchi o'z mablag'larini yoki aktivlarini saqlash uchun bankka qo'yadi va ko'pgina shartnomalarda bank omonatchining mablag'larini xavfsiz saqlash uchun haq oladi.
5. Mudoraba – sherikchilikning o'ziga xos bir turi bo'lib, bunda bir tomon mablag' (sarmoya) beradi, ikkinchi taraf sherikchilik doirasidagi biznesni (ya'ni korxonani yoki tadbirkorlik loyihasini) boshqaradi. Malbag' bergan «robbul mol» deyiladi (arabchadan mol/mulk/mablag' egasi yoki sarmoyador deb tarjima qilish mumkin), loyihani boshqaruvchi esa «mudorib» deyiladi.

Islom banklari ko'rsatadigan xizmatlar turli xildir. Shu sababdan, eng rivojlangan islom banki misolida, uning tajribalari, xizmatlari, moliya bozoridagi o'rnini ko'rib chiqib, mamlakatimiz moliya bozoriga olib kirish yo'llarini sanab o'tamiz.

Eng rivojlangan islom banklari Yaqin Sharqda joylashgan bo'lib, quyidagi jadval orqali ko'rib chiqamiz.

1-jadval

	Bank nomi	Mamlakat	Kapital (million A.Q.Sh. dollarda)	Sof daromadi (million A.Q.Sh. dollarda)
1.	Al Rajhi Bank	Saudiya Arabiston	97.298	12.943
2.	Dubai Islamic Bank	BAA	60.899	8.566
3.	Kuwait Finance House	Quvayt	58.515	6.236
4.	Maybank Islamic	Malaysiya	54.459	2.534
5.	Qatar Islamic Bank	Qatar	42.088	5.334
6.	Abu Dhabi Islamic Bank	BAA	34.085	4.826
7.	Alinma Bank	Saudiya Arabiston	32.398	5.677

8.	Parsian Bank	Eran	31.024	394
9.	Masraf Al Rayan	Qatar	26.723	3.647
10.	Bank Rakyat	Malaysiya	25.846	4.322

Eng rivojlangan islom banklari reytingi.⁵

Saudiya Arabistoni. Birlashgan Araba Amirligi va Quvayt islom banklari ham kapital, ham sof daromadi bo'yicha kuchli 3 ta bankka ega mamlakatlar hisoblanib, Malayziya, Qatar, Eron mamlakatlaridagi banklar top 10 ta kapitali ko'p bo'lgan islom banklariga ega ekan. 97 milliard 298 million A.Q.Sh dollarlik kapitalga ega bo'lgan Al-Rajhi banki eng yirik banklardan hisoblanadi. Al-Rajhi banki umumiy ma'lumotlari va bank ko'rsatadigan xizmatlarini qisqacha yoritib bersam.

1957-yilda tashkil topilgan Al-Rajhi banki Yaqin Sharq va Saudiya Arabistonidagi eng yirik islom banki hisoblanib, umumiy aktivlari 710 mlrd SAR (Saudiya Arabistoni riyoli)ga va sihcilar soni 9 300 tadan ko'pdir. . Bank va savdo faoliyatida 60 yildan ortiq tajribaga ega bo'lgan Al rajhi nomidagi turli xil individual muassasalar 1978-yilda 'Al Rajhi trading and exchange corporation' birlashadi va 1988-yilda bank "Saudiya Arabistoni aktsiyadorlik jamiyati" sifatida tashkil etildi. Keyinchalik esa, 2006-yilda "Al rajhi bank" deb nomlandi. Islomiy bank tamoyillariga chuqur ildiz otgan, shariatga mos keladigan bank guruhi, zamonaviy moliyaviy talablar va shariatning ichki qadriyatlarini o'rtasidagi tafovutni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi, shu bilan birga ko'plab sanoat standartlari va rivojlanishiga rahbarlik qiladi

Saudiya Arabistonining Ar-Riyod shahrida tashkil etilgan bazasi bilan Alrajhi bank 515 dan ortiq filiallari, 4 824 dan ortiq bankomatlari, savdogarlar bilan o'rnatilgan 547 507 POS-terminallari va 205 pul o'tkazma markazlaridan tashqari, Qirollikdagi istalgan bankning eng yirik mijozlar bazasiga egadir.⁶

Bank o'z missiyasini quyidagicha ta'riflaydi: Mahalliy va xalqaro miqyosda o'zining innovatsion xizmatlari, odamlari, texnologiyasi va shariatga muvofiq mahsulotlari bilan hayratga tushgan eng muvaffaqiyatli bank bo'lish. Al-Rajhi banki Direktorlar Kengashiga ega va Bank Direktorlar Kengashi har uch yilda bir marta Bosh Assambleya tomonidan saylanadigan a'zolar yig'indisini ifodalaydi. A'zolar Kapital bozori organining korporativ boshqaruv qoidalarida ko'rsatilgan ta'riflarga muvofiq tasniflanadi. Bundan tashqari Shariat guruhi mavjud bo'lib, Al Rajhi operatsiyalarining asosiy ustuni hisoblanadi. Guruh yetakchi Islom banki bo'lish maqsadini amalga

⁵ <https://money-gate.com/largest-islamic-banks-in-the-world/>

⁶ <https://www.alrajhibank.com.sa/About-alrajhi-bank>

oshirish uchun birgalikda ishlaydigan bir qator integratsiyalashgan bo‘limlardan iborat. Ushbu maqsadga barcha Al Rajhi bank operatsiyalari shariat qonunlari tamoyillariga mos kelishini ta'minlaydigan zarur rejalar va siyosatlarini kiritish orqali erishiladi.

Keeling ba'zi islom bank xizmatlarini ko'rib chiqsak.

Jismoniy shaxslarga ko'rsatiladigan asosiy xizmatlar va ularning tavsifi:

- Hassad hisob varag'i- bu mudorabaga asoslangan omonat hisobvarag'idir. Bu islom shariati qoidalariga mos keladi, bunda bank mijozga ushbu hisobvaraقدan pul yechib olish va omonatga qo'yish hamda boshqa bank xizmatlarini ko'rsatish shartlari va shartlariga muvofiq amalga oshirishda moslashuvchanlik imkonini beradi. Avzalliklari shundaki, hisobvaraقد Al Rajhi bank ilovasi orqali ochiladi, hisobvaraقدni ochish va yopish to'lovlari yo'q, har oy dividendlar shariat qonun qoidalariga mos ravishda taqsimlanadi. Kutilayotgan foyda stavkasi quyidagicha: 10 000 SAR- 299 999 SAR oralig'idagi pul mablag'lari uchun yiliga 2.40%, 300 000 SAR- 999 999 SAR oralig'idagi pul mablag'lari uchun yiliga 2.75%, 1 000 000 SAR va undan yuqori pul mablag'lari uchun yiliga 3.00%. Yillik ekvivalent stavka yuqoridagi misollardagi turli vaqt davrlariga qarab farq qilishi mumkin va qaytishi qat'iy emas va o'zgarishi mumkin. Bu haqda bankning elektron kanallari orqali mijozlarga vaqti-vaqti bilan e'lon qilinadi.,
- Kelajakdagi hisob varag'i- islom shariatiga muvofiq jamg'arma rejasi bo'lib, mijozning joriy hisobvarag'idan avtomatik ravishda oylik summani o'rnatadi va tizim jamg'arma muddatidan kelib chiqib kutilayotgan foydani hisoblab chiqadi. Al Rajhi bank ilovasi orqali ochilib, avtomatik tarzda necha summa qaysi vaqtgacha ochilishi belgilanadi. Shu orqali oylik va yillik qo'shib boriladigan pul hisoblab chiqiladi. Ilova orqali ochilgan hisob varaقدga mukofaa, ya'ni mukofot beriladi 1000 ball. Bu ballarning yig'indisini ma'lum bir xizmat uchun ishlatilinsa bo'ladi. Masalan, 12 oy uchun hisob varaقد ochilsa, oyiga 1 500 SAR ni avtomatik tarzda mizoning hisobidan yechilad va yillik ekvivalent stavkasi 2.03% dan bo'ladi. Kutilayotgan foyda oxirgi muddatta 197 SAR gat eng bo'ladi. Yillik ekvivalent stavka fikserlanmagan bo'lib, o'zgarishi ham mumkin. O'zgarishlar bankning saytida ko'rsatiladi.
- Mukofaa ballari- bank xizmatlari va maxsulotlarini sotib olishdan beriladigan ballar hisoblanadi. mukofaa ballari orqali mijoz bankning hamkor kompaniyalarining tovar va xizmatlarni foydalanishi mumkin. Restoran,

dorixona, sayohatlar, haridlar, mehmonxonalar va ko'plab vaucherlar orqali mukofaa ballarini ishlatsa bo'ladi.

- Avtomobil lizingi-mijozlarga avtomobillarni shariat asosida kizing asosida sotib olish imkonini beradi. Birlamchi va ikkilamchi bozordagi mashinalarni xarid qilsa bo'ladi. Lizing obyektini boshqa mijozga o'tkazish mumkin. Al Rajhi ilovasi orqali avtomobil olishni rejalashtirgan mijozlarga 50 000 mukofaa bali ham beriladi. Agar mijoz vafot etsa yoki nogiron bo'lib qolsa, lizing to'lashdan ozod etiladi. Agar mijoz maoshidan to'g'ridan to'g'ri lizing to'lovini otkazsa lizingga beriladigan summasi nisbatan kam bo'ladi. Chunki, maoshidan to'g'ridan to'g'ri pul o'tkazadigan mijozlarning yillik stavkasi 7.04% bo'lsa, maoshdan o'tkazmaydigan mijozlar uchun foiz 7.97%. Daromadi 1 900 SAR dan boshlanishi lozim va bank o'z xizmatini 1 oy ichida ko'rsatadi.
- Takafful (sug'urta)- takaffulning omonat va himoy dasturi o'z mablag'larini omonatta saqlash va investitsiya qilish chuniladi. Oyiga 300 SAR dan boshlanadigan takafful sug'urtasi uzoq muddatli investitsiya hisoblanadi va agar mijoz vafost etsa yoki nogironlik holatiga tushib qolsa, kompaniya kelishilga himoya miqdorini yoki investitsiya miqdorini to'laydi. Mijoz vafot etsa, shariat qonun qoidalariga asosan uning merosxo'rlari kompaniyadan badal oladi. Kamida 10 yil muddatga shartnoma kelishiladi.

Yuqorida keltirilgan xizmatlardan tashqari bank mijozlarga tadbirkorlikni rivojlantirish uchun islomiy moliya shartnomasi tuzadi, tadbirkorlar uchun alohida takafful shartnomalarni taklif qiladi va savdo jarayonida halol kompaniyalar va mijozlar o'rtasida brokerlik xizmatlarini ham olib boradi. Bundan tashqari Al Rajhi bankining boshqa davlatlarda ham filiallari mavjud. Masalan, Al Rajhi Iordaniya, Al Rajhi Quvayt, Al Rajhi Malayziya, Tahweel Al Rajhi. Har bir mamlakatdagi bank o'z mamlakatining qonun qoidalariga va iqtisodiga asosan islomiy bank xizmatlarini taklif qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-martdagi "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori qabul qilingan bo'lib, O'zbekiston Respublikasi bank sektoriga islomiy moliyalashtirish infratuzilmasini rivojlantirish doirasida Xususiy Sektorni Rivojlantirish bo'yicha Islom Korporatsiyasining maslahat yordamini jalb qilish belgilangan. Qolaversa, Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 23-maydagi "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan hamkorlikni yanada rivojlantirish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi qarorida ham Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi bilan hamkorlikni yanada kengaytirish masalalariga urg'u berilgan.

Yuqoridagi qarorlar ijrosini ta'minlash maqsadida 2019-yil 22-avgust kuni "Trastbank" xususiy aksiyadorlik banki va Xususiy Sektorni Rivojlantirish bo'yicha Islom Korporatsiyasi (ICD) o'rtasida "Maslahat yordami to'g'risida"gi shartnoma imzolandi. Unga ko'ra, bank tizimiga "Islom darchasi" xizmatlarini joriy etish rejalashtirilmoqda. Bu esa, o'z navbatida, hamkorlik va shariat shartlari asosida kichik va o'rta biznesni moliyalashtirishga xizmat qiladi.

2023-yil 10-yanvar kuni "Trastbank" xususiy aksiyadorlik banki sho'ba lizing kompaniyasi – "Trast Muamalat" mas'uliyati cheklangan jamiyatining ochildi. "Trast Muamalat" MChJning asosiy vazifasi amaldagi qonunchilik doirasida samarali "Murabaha (Nasiya savdo)" va "Ijara (Lizing)" operatsiyalarini amalga oshirish orqali moliyaviy xizmatlarni kengaytirish strategiyasini amalga oshirish, shuningdek, xalqaro islom moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirishdan iborat.⁷

16 mart, 2023 yil 3-MDH Islom bankchligi va moliyasi forumi Toshkent shahrida Hyatt Regency mehmonxonasida bo'lib o'tdi. Ushbu forumning asosiy vazifasi "MDH hududi- Islom moliyaviy tizimini qurish va rivojlantirish uchun yangi va istiqbolli manzil" shiori ostida Islom moliyasi tarmog'i tarkibidagi tashkilotlar faoliyatini qo'llab-quvvatlash, kuchaytirish va birlashtirishdir. Shu bilan birgalikda, MDH davlatlarida Islom moliya tizimi istiqbollari va imkoniyatlari, Islomiy moliyaviy texnologiyalar, Sukuk, Takaful va Islom kapital bozori tarmoqlari rivojlanish tendensiyalari bo'yicha ushbu sohalarda muvaffaqiyatli faoliyat olib borayotgan taniqli tashkilotlarning nufuzli va ilg'or mutaxassislari ko'magida munozaralar o'tkazish va shu tariqa forum ishtirokchilarini Islom moliya tizimi bo'yicha moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish va qamrab olish – ushbu forumni tashkil etishdan ko'zlangan asosiy maqsad hisoblanadi.

Forumda Sarakshi Islom moliyasi xalqaro tadqiqot akademiyasi va "Nahda Islamic Finance" xalqaro biznes assotsiatsiyasi delegatlari, Islom moliya muassasalari uchun buxgalteriya va auditorlik tashkiloti (AAOIFI), MChJ MK "M. Bulak" (Qirg'iziston), Qozog'iston Respublikasi Milliy (Markaziy) banki, YAJ MDT "Humo" (Tojikiston), "Iman Halal Investments" MChJ (O'zbekiston), "Avati Consulting Solutions" MChJ (Hindiston), "Alif Moliya" MChJ (O'zbekiston), "Alif Bank" OAJ (Tojikiston),

⁷ <https://islommoliyasi.uz/uz/6562-2/>

“Centil” yuridik firmasi (O‘zbekiston), “BankWaqf International” (Malayziya), IFAAS (Islom moliyasi bo‘yicha konsalting xizmatlari), INCEIF universiteti (Malayziya), ATB “Hamkorbank” (O‘zbekiston), “Hamkor Sug‘urta” AJ SK (O‘zbekiston), “Apex Life Insurance” AJ SK (O‘zbekiston), “Uzagrosug‘urta” AJ SK (O‘zbekiston), Ansar Moliya va Taraqqiyot Korporatsiyas (AFDC) (Shimoliy Amerika), “Aman for Microfinance” kompaniyasi (Misr) va 15 dan ortiq mamlakatlardan kelgan boshqa ko‘plab delegatlar ishtirok etishdi. Forum sessiyalari davomida moliyaviy inklyuzivlik, moliyaviy texnologiyalar, Sukuk, Islom moliyasini rivojlantirishda Shariat tuzilmasi, Takaful, shu bilan birga islom kapital bozorlarining barqaror rivojlanish masalalari keng nuqtai nazardan muhokama qilindi. Yakunda soha ishtirokchilarini rag‘batlantirish va e‘tirof etish hamda MDH mamlakatlarida ushbu sohaning kelgusidagi taraqqiyotini qo‘llab-quvvatlash maqsadida taqdirlash marosimi bo‘lib o‘tdi.⁸

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, mamlakatimizda islom bankchiligini rivojlantirish bir qancha iqtisodiy ijobiy ko‘rsatkichlarni beradi. Islom moliyasiga asoslangan bank ochilsa, avvalo, aholi uchun yangi ish o‘rinlari ochilishidan darak beradi, yangi bozorga ya‘ni islomiy moliya bozoriga kirish tezlashadi, aholining deyarlik 95% islom diniga e‘tiqod qilganligi sababli islom banklariga bo‘lgan talab oshib boraveradi va shu kabi ko‘plab ijobiy tomonlari mavjud. Shularni hisobga olgan holda islom banklarini ochish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar tayyorlanishi uni hayotga tadbiiq iqlinishi taklif qilib beriladi. Chunki, hali yangi bo‘lgan bu islom bankchiligi kelajakda rivojlanish ehtimoli katta hisoblanadi.

Xulosa

Mamlakatimizda islom bankchiligini rivojlantirish uchun ma‘lum bir takliflar beriladigan bo‘lsa, avvalo, islom moliyasining O‘zbekiston iqtisodiyotiga ta‘siri haqida to‘xtalib o‘tamiz.

1. Yangi ish o‘rinlari paydo bo‘lishi bilan ishsizlik darajasini pasayishi va aholining turmush darajasi ko‘tarilishi mumkin. Islom moliya kompaniyalari, banklari ochilishi bilan. albatta, u yerda ishlaydigan mutaxassislariga bo‘lgan extiyoj oshadi. Bu esa, yangi ish o‘rinlari degani. 36 mln aholisiga ega bo‘lgan davlat o‘z aholisini himoya qilish uchun ham yangi sohani olib kirishi va rivojlantirishi

⁸ <https://islommoliyasi.uz/uz/alhuda-cis3/>

davlatning maqsadlaridan biri hisoblanadi. O'z ishiga ega bo'lgan mamlakatning ma'lum bir qatlami yashash darajasi o'rtadan yuqori bo'ladi albatta.

2. Aholining 95% i islom diniga e'tiqod qilayotganligi e'tiborga olsak, an'anaviy banklardagi xizmatlar e'tiqodlariga ziddir. Aynan shu sabab ham, aholi o'z qo'lidagi bo'sh pul mablag'larini halol yo'l bilan to'g'ri investitsiya qilishga harakat qiladi. Ammo, islom moliya darchalari va kompaniyalari kam bo'lganligi sababdan ularning qo'lida bo'sh pul mablag'lari ko'p qolib ketadi va bu o'z-o'zidan inflatsiya darajasining oshishiga ta'sir qiladi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda islom bankchiligini rivojlantirish uchun takliflarni bersam:

1. Islom bankchiligi mamlakat iqtisodiyotida real raqobatni kuchayishiga olib keladi. Islom bank xizmatlari shariat asosida bo'lganligi uchun va musulmon bo'lganlarning e'tiqodiga zid bo'lmaganligi uchun aholisining 95% i musulmon bo'lgan mamlakatimizning islom bankiga bo'lgan talabi alabatta oshadi. Buning uchun albatta islom moliyasiga zid bo'lmagan qonuniy hujjatlar ishlab chiqilishi lozim. Qonuniy huquqiy asosi bo'lmagan faoliyatta ko'pgina chunmovchiliklar yuzaga kelib, ish sifatini pasaytirishi mumkin.
2. Aholini islom moliya instrumentlaridan to'g'ri foydalanishni o'rgatish maqsadida, dastlabki bosqichda islom moliya darchalarini ochish tavsifiya qilinadi. Aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, hamda ularni islom moliya instrumentlari qanday ishlashini o'rgatish maqsadida islom moliya darchalari ochilsa, ma'lum bir vaqt o'tib, aholining qo'lga daomad kela boshlaganida bu sohaga bo'lgan talab oshadi. Bundan tashqari, katta kompaniya yoki bank ochilishida albatta katta ustav kapitaliga ega bo'lishi kerak. Bu esa, islom moliyasi deyarlik yo'q bo'lgan joyda ochilayotgan islom moliya kompaniyasiga katta risk hisoblanadi. Shu sababdan ham, islom moliya darchalari ochilishi tavsifiya qilinadi.
3. Islom moliyasi to'g'risida yosh avlodga to'g'ri va to'liq ma'lumot yetkazish, ularni ham diniy ham moliyaviy savodxonligini oshiradi va bu yangi soha uchun yangi kadr deganidir. Islom moliyasi hali yosh bo'lishiga qaramay, dunyoda tez rivojlanishi va stabillik darajasi bilan hammani qiziqtirib kelmoqda. Bu sohada ishlayotgan, malaka oshirayotgan, o'qiyotgan va ilmiy tadqiqot olib borayotgan insonlar nafaqat o'ziga yoki mamlkatiga balki umumiy iqtisodiyotga ham o'z

ta'siririni ko'rsatadi. Yosh olimlar berayotgan taklifi, tavfsiyalar orqali islom moliyasini to'g'ri qo'llash undagi kamchiliklarni to'ldirish orqali islom moliya sohasida o'z izini qoldirishi mumkin. Bu esa, mamlakatdagi aholining savodxonlik darajasi yuqori bo'lishiga va yangi kadr, yangi sohada yetilib chiqishidan darak beradi. Demak, islom moliyasi sohasini ilmiy darajada rivojlantirish tavfsiya qilinadi.